

Појам и настанак првих насеља

Кључни појмови: село, град, деагларизација, урбанизација, конурбација, мегалополис.

Подсети се: Учили сте из картографије којим картографским знацима се представљају насеља на карти? Понађи на карти Европe Москву и Београд. Анализом картографских знакова ујореди који од ова два града има више становника?

Из историје сте у петом разреду учили да су људи у праисторији живели номадским начином живота. Они су се селили у потрази за храном, често мењајући место боравка. Привремена станишта су им биле пећине у којима су остали цртежи на зидовима као доказ њиховог боравка. Припитомљавањем дивљих у животиња и преласком са сакупљачког начина живота на гајење биљака формирају се стална места боравка људи и њихових породица. Прва већа насеља настала су у низијама, поред река или на додиру различитих рељефних целина. Остаци најстаријих насеља у свету пронађена су у Азији у Израелу (Јерихон), у Ираку (град Вавилон код Багдада) и у Сирији (Алеп). Остаци најстаријих насеља у Србији могу се пронаћи поред Дунава. То су Лепенски вир код Доњег Милановца, Старчево код Панчева и Винча код Београда.

Насеља су места привремене или сталне концентрације људи и кућа. Привремена насеља оживе током летње или зимске сезоне, за потребе сточара (катуни или бачије), туриста (кампови) и истраживачке станице за потребе науке.

Положај и географски размештај насеља

На размештај и број насеља у свету утицали су **природи услови** (рељеф, клима, воде итд) и **историјске околности**.

Рељеф, клима и воде утицали су да се највећи број насеља формира у северном умереном топлотном појасу до 500 м надморске видине.

Велики број насеља изграђен је поред водених површина:

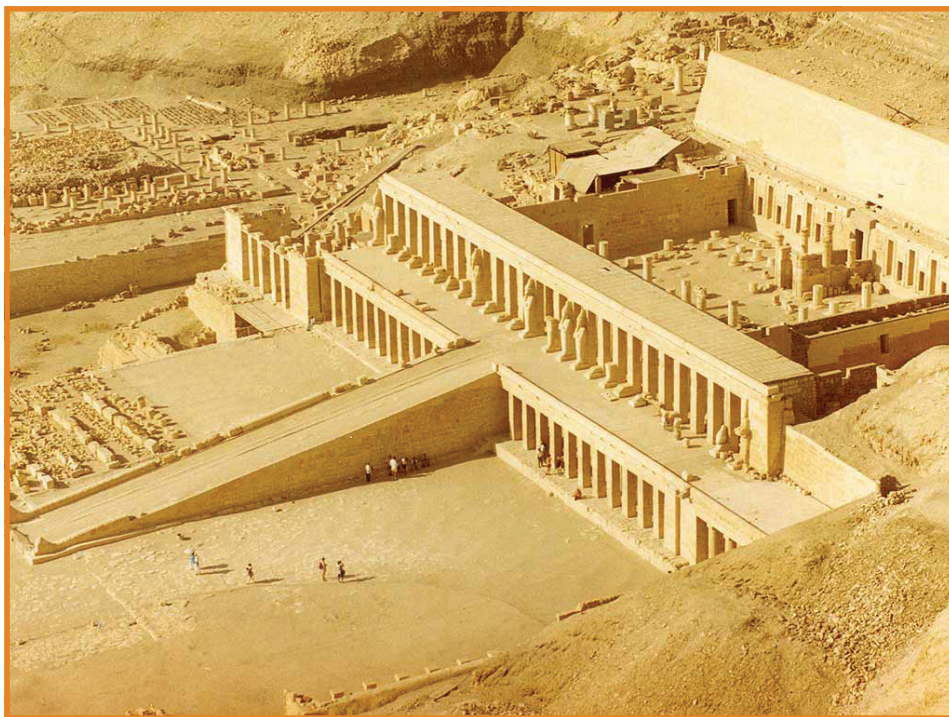
- на обалама или естуарским ушћима река (Париз - Француска, Београд - Србија, Лисабон - Португалија, Буенос Аирес - Аргентина),
- на обалама језера, мора и океана (Чикаго - САД, Торонто - Канада),
- на обалама мора и океана (Марсељ - Француска, Солун - Грчка).

Историјске околности утицале су да поједина насеља у прошлости броје на десетине хиљада становника. То су најчешће били рударски, трговачки, саобраћајни центри. Данас су неки од тих градова археолошки локалитети или стара утврђења са туристичким функцијама. Град Теба је био престоница једне египатске династије и у њему је живело 75 000 становника 1500. године п.н.е. Са одласком владајуће династије, становништво напушта

Пронађи на карти света следеће градове: Чикаго (САД, Северна Америка), Солун (Грчка, Европа) и Сингапур (Азија). Поред којих језера, мора или океана се ови градови налазе?

град, а данашњи археолошки локалитет овог града је Луксор.

Слика бр. 70:
Град Теба, шј. Луксор

Некадашња држава Аустроугарска имала је површину од 676 615 км² и припадале су јој државе: северни део Србије, Хрватска, Босна и Херцеговина, Словачка и део Румуније. Њен главни град је био Беч са око 2 милиона становника (1910. године). Данашња Аустрија се простире на површини од 83 879 км² и у њеном главном граду живи 1,8 милиона становника. Израчунај колико је процената становника живело у Бечу кад је био главни град Аустроугарске, а колико сада када је главни град Аустрије.

Слика бр. 71:
Политичка подела
Европе 1910. године

Величина и функција насеља

Основна подела сталних насеља по функцијама врши се на **села** и **градове**. Број становника није основни елемент за поделу насеља, већ њихове функције, уређеност и структура.

СЕОСКА или РУРАЛНА НАСЕЉА

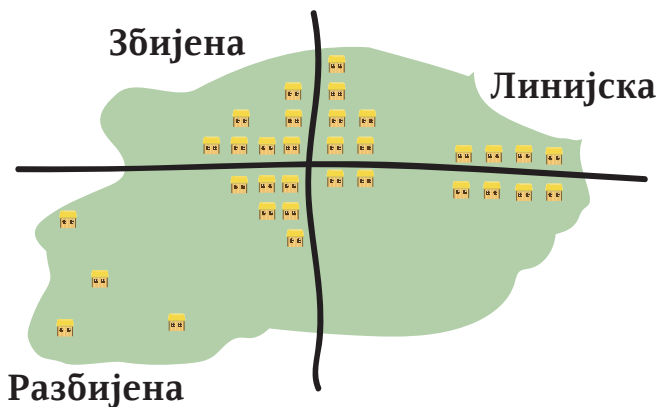
Села су мања насеља. У селима живи мањи број становника и у њима је мала густина насељености. Становништво се углавном бави пољопривредом. Младо и образовано становништво мигрира у градове у потрази за послом и бољим условима живота, док у селима остају старачка домаћинства. Све ово утиче на појаву депопулације у селима. Смањење броја становника које се бави пољопривредом назива се **деаграризација**.

У новије време постоје села која имају и туристичку функцију. На планини Копаоник налази се скијашки центар. Етно село Сирогојно налази се на Златибору, а у селу Меленци у Банату налазе се извори минералне воде и бањско лечилиште.

Села се по изгледу деле на: збијена, разбијена и линијска.

Збијени тип села настао је када су се становници насељавали око раскрсница путева. У овим насељима куће се налазе једна до друге. У централном делу села најчешће је подигнута црква, продавница и школа. У равничарским пределима улице се секу

Слика бр. 72:
Графички приказ поделе типова села

под правим углом, док су у планинским пределима улице уске и кривудају. Кривудава улице у планинским селима најчешће су условљене рељефом и недостатком простора. Оваква села карактеристична су за планинске пределе у Италији и Грчкој.

Куће са пољопривредном окућницом, неправилно разбацане по планинским пределима, карактеристика су изгледа **разбијеног** типа села.

Слика бр. 73:
Село Кладница у
оштини Сјеница, Србија

Ком типу насеља припада ово село?

Линијски тип села формира се дуж путева и токова река. Ова села су издужена и најчешће имају једну главну дугачку улицу.

По броју становника села се деле на:

Слика бр. 74:
Линијски тип села -
село Баре у оштини Кнић, Србија

- **мала** (до 500 становника) - то су Крушедол код Ирига, Катићи код Ивањице,
- **средња** (од 500 - 2000 становника) - то су Тршић код Лознице, Гуча код Чачка,
- **велика** (преко 2000 становника) - то су Лазница код Жагубице, Мокрин код Кикинаде.

Највећа села у Србији су Лаћарак код Сремске Митровице и Чуруг код Новог Сада. Ова села броје око 10 000 становника. Села са малим бројем становника су Дивчибаре - око 140 становника, Куршумлијска бања са 106 становника.

ГРАДСКА или УРБАНА НАСЕЉА

Градови су боље уређена насеља са великом густином насељености и многобројним функцијама (образовном, здравственом, културном, саобраћајном, туристичком, правосудном..).

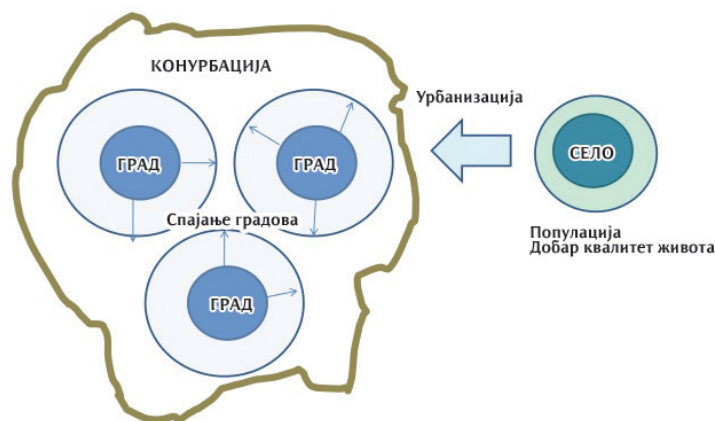
Градови се све више индустријски развијају и повећава се број становника у њима. Због повећања броја становника територија града се шири на његову околну (предграђа). У градовима се због потребе становника уређују канализација, саобраћајнице, телефонска и интернет мрежа и овај процес уређења града назива се **урбанизација**. Ширењем градова, временом долази до физичког спајања два или више градова и стварања **конурбација**. Прве конурбације су настале почетком 20. века у Енглеској и то су Лондон и Бирмингем.

Постоји и прелазни тип насеља. Већи део становништва у овим насељима се бави пољопривредом. Поред пољопривреде у овим насељима постоји још по нека функција (индустријска, здравствена или просветна). У Србији ова насеља су најчешће седишта општина као што су Беоцин, Темерин, Тутин и Жагубица.

Увећавањем и стварањем милионских градова долази до стварања **мегалополиса** (мега – велико, полис – град). Мегалополиси представљају велика градска подручја која се простиру на стотине километара. Први мегалополис

Слика бр. 75:

Графички приказ конурбације

настао је у североисточном делу Америке између Бостона и Вашингтона (БОС-ВАШ). Он обухвата неколико већих градова Бостон, Њујорк, Филаделфију, Балтимор и Вашингтон. Највећи мегалополис на свету је Токаидо у Јапану (Азија) и простире се између Токија и Јокахаме на источној обали острва Хоншуа. Овај мегалополис укључује и градове Осаку, Нагоју и Кјото. У њему живи више од 80 милиона становника или 11 пута више од Србије.

Пронађи на карти Северне Америке градове који су део мегалополиса БОС-ВАШ.

На основу броја становника градови се деле на :

- **мале градове** –мање од 20.000 становника. То су: Шид, Бујановац или Трстеник,
- **средње градове** - од 20.000 до 100.000 становника. То су: Сомбор, Шабац или Врање,
- **велике градове** –од 100.000 до 1.000.000 становника. То су: Ниш, Нови Сад и Приштина,
- **милионске градове** -од 1.000.000 до 10.000.000 становника. То је Београд,
- **мегаградови** са више од 10.000.000 становника. Оваквих градова у Србији нема. У свету су најпознатији Шангај (Кина), Москва (Русија), Њу Делхи (Индија), Сао Паоло (Бразил)...

Пронађи на карти Србије градове средње величине.

1. Како се деле насеља према функцији?
2. Који су природни услови утицали на размештај и формирање градова?
3. Како су водене површине утицале на формирање градова?
4. Како се деле села?
5. Шта је конурбација?
6. Објасни значење речи мегалополис?
7. Који је највећи мегалополис на свету?
8. Пронађи на карти Европе три града који имају преко милион становника.
9. На географској карти Србије пронађи села која имају преко 2000 становника - Лазницу код Жагубице, Мокрин код Кикинде.

НАУЧИЛИ СМО:

- Насеља су привремена или стална места боравка људи и кућа.
- Насеља се према функцији деле на села и градове.
- Села се према изгледу деле на збијена, разбијена и линијска.
- Урбанизација је процес ширења и уређења градова.
- Спајањем градова настају конурбације.
- Спајањем конурбација настаје мегалополис.

Да ли си знао?

Једна од најужих улица на свету која има семафор је Винарна Чешовка. Улица је широка 50 цм и налази се у Прагу (Чешка). Семафор служи да би се два ђешака могла мимоићи.

Град Истанбул се налази на мореузу Босфор у Турској. Овај град се налази на два континента (Европа и Азија). Због тога је Истанбул важна раскрсница саобраћаја и трговине.

Слика бр. 76: Најужа улица на свету у Прагу, Чешка

